Wikipedia

Noors

in Wikipedia, die vrye ensiklopedie

Hierdie artikel handel oor die taal. Vir die etniese groep, sien Noorweërs.

Noors (*norsk* [nɔʁsk] of [nɔʃk]) maak deel uit van die Noord-Germaanse tak van die Indo-Europese taalfamilie en word deur sowat 4,7 miljoen mense as moedertaal gepraat, veral in Noorweë waar dit ook as ampstaal dien.

Die Noorse taal is in vier taalvorme gestandaardiseer, waarvan twee amptelike status geniet:

- Bokmål ([bukmoːl], letterlik: *Boektaal*, geniet ampstaalstatus)
- Nynorsk ([nyːnɔrsk], letterlik: *Nieu-Noors*, geniet ampstaalstatus)
- Riksmål ([riːksmoːl], letterlik: *Rykstaal*; 'n baie behoudende variant van Bokmål wat nog sterk Deense invloede toon en geen amptelike status geniet nie)
- Høgnorsk ([høːgnɔrsk], letterlik: *Hoog-Noors*; 'n baie behoudende variant van Nynorsk wat sterk op Ivar Aasen se oorspronklike standaardisering steun en geen amptelike status geniet nie)

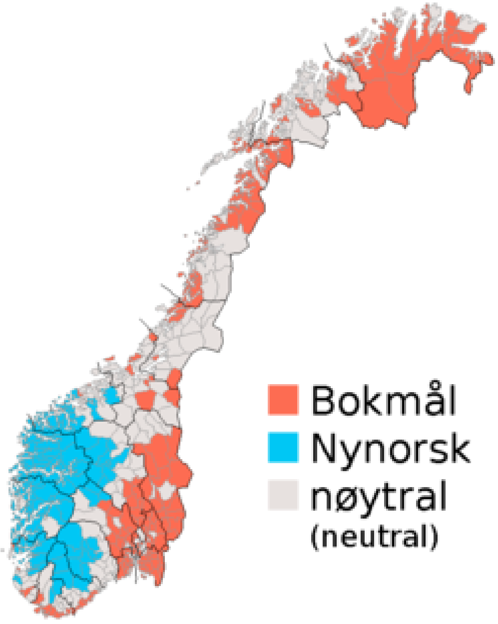
Bokmål/Riksmål, waarna in die omgangstaal dikwels onpresies as *Norsk* ("Noors") verwys word, word deur tussen 85 en 90 persent van die Noorse bevolking as skryftaal gebruik en het in taalkundige opsig aanvanklik geen selfstandige taal gevorm nie, maar was eerder 'n variant of dogtertaal van Deens wat eers geleidelik by die oorspronklike Noorse woordeskat, spelling en uitspraakgewoontes aangepas is. Riksmål is 'n nie-amptelike variant wat baie ooreenkomste met die gematigde Bokmål toon – dit staan in die tradisie van die Deens-Noorse literatuur en is minder aangepas by die oorspronklike Noorse dialekte.

Nynorsk toon daarenteen meer ooreenkomste met die Wes-Skandinawiese tale Faroëes en Yslands as Bokmål, Deens en Sweeds. Nynorsk word deur tussen 10 en 15 persent van die Noorse bevolking as skryftaal gebruik. Ten spyte van die voorsetsel *Ny-* ("Nieu-") is Nynorsk of Nieu-Noors die ouere van die twee amptelike Noorse taalvariante.

Noors ***norsk***	
Uitspraak:	[nɔʁsk] of [nɔʃk]
Gepraat in:	Noorweë
Gebied:	Noord-Europa
Totale sprekers:	4,7 miljoen[1]
Rang:	111
Taalfamilie:	Indo-Europees Germaans Noord-Germaans Wes-Skandinawies **Noors**
Skrifstelsel:	Latynse alfabet
Amptelike status	
Amptelike taal in:	Nordiese Raad Noorweë
Gereguleer deur:	Instituut van Noors
Taalkodes	
ISO 639-1:	`no`
ISO 639-2:	`nor`
ISO 639-3:	`nor (http://www.sil.org/iso639-3/documentation.asp?id=nor)`

Høgnorsk word net in baie klein kringe gebesig.

Die twee variante Bokmål en Nynorsk bevat 'n groot aantal elemente wat ook in die Sweedse taal voorkom. Noorweërs, Dene en Swede kan mekaar in die algemeen goed verstaan.

Nota: Hierdie bladsy kan IFA fonetiese simbole in Unicode bevat.

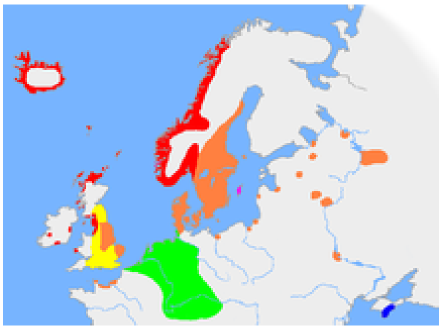
Inhoud

Taalgeskiedenis

Chronologiese indeling

Die huidige Skandinawiese tale Noors, Sweeds, Deens, Yslands en Faroëes het almal uit Oud-Nordies ontwikkel, 'n Noord-Germaanse taal of groep van dialekte wat sowel Oud-Noors asook Oud-Yslands ingesluit het.[2] Taalkundiges gebruik gewoonlik 'n chronologie wat die ontwikkeling van Noors in drie fases verdeel:

- Oud-Noors (700-1350),
- Middel-Noors (1350–1525) en
- Moderne Noors (sedert 1525)

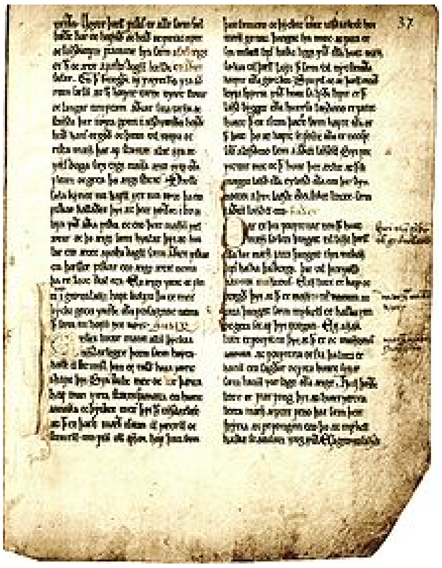

Die uitbreiding van Oud-Noors en verwante tale omstreeks 900 n.C. Die Wes-Nordiese of Oud-Noorse taalgebied word in rooi getoon, Oos-Nordies in oranje, Oud-Goties in ligroos en ander Germaanse tale in groen

Hierdie chronologiese indeling baseer in die algemeen op taalkundige kenmerke: Oud-Noors (Noors: *Norrønt*) is nog 'n klassieke sintetiese taal met 'n meer ingewikkelde grammatika, terwyl die moderne Noorse taal al die analitiese karakter het wat in die Noorse dialekte reeds in die 16de eeu ontwikkel het, maar eers met die standaardisering van die Noorse skryftaalvariant Nynorsk omstreeks 1850 ingang tot die kultuurtaal gevind het. Middel-Noors was daarenteen die taalvorm van 'n oorgangsfase wat deur sterk variasies en fluktuasies in sy geskrewe tekste, asook groot invloede vanuit Deens gekenmerk was.

Die spreektaal was heel waarskynlik al voor 1300 aan taalkundige prosesse onderhewig wat sy latere analitiese struktuur bevorder het, alhoewel hierdie veranderings nie gelyktydig orals in Noorweë plaasgevind het nie.[3] Oud-Noors is as 'n skryftaal al vroeër en op 'n groter skaal gebruik as byvoorbeeld Oud-Deens of

Oud-Sweeds – die eerste manuskripte het in die 11de eeu ontstaan. Die oudste tekste wat bewaar gebly het dateer egter uit die 12de eeu.[3]

Kongspeilet (Oud-Noors: *Konungs skuggsjá*), 'n opvoedkundige Oud-Noorse teks wat omstreeks 1250 ontstaan het

Vanweë sy skryftaalfunksie is Oud-Noors – net soos byvoorbeeld moderne Engels – al in 'n vroeë stadium van sy ontwikkeling gestabiliseer, en hierdie behoudende taalvorm het die taalveranderinge wat in die spreektaal nog aan die gang was nie meer weerspieël nie. Hierdie skryftaalvorm is nogtans tot by die middel van die 14de eeu gebruik.

Vanaf hierdie tydstip het die taal geleidelik tot Middel-Noors met sy impressionistiese skryfwyse ontwikkel. [3] Op hierdie stadium het die politieke gebeure as gevolg van Denemarke se oorheersing ook hul stempel op die Noorse taal begin afdruk. Kenmerkende Noorse skryfwyses het nog tot by die jaar 1525 voorgekom toe Deens die inheemse taal volledig begin vervang het. Toe Latyn as gevolg van die Lutherse Reformasie in 1536 sy rol as kerktaal kwytgeraak het, het Deens sy funksie oorgeneem. Die Deense Bybelvertaling van koning Christiaan III is ook in Noorweë ingevoer en eers in die moderne tyd in Noors vertaal. Slegs ou Noorse tekste wat die oorspronklike Noorse wette behandel en uit die 13de eeu dateer het, was in die periode ná 1536 nog in gebruik en is omtrent 1600 deur Deense tekste vervang.

Die Deense skryftaal

Deens het tot by die tweede helfte van die 19de eeu as Noorweë se skryftaal gedien. Noorse dialekte het nog steeds die spreektaal oorheers, maar Deens het veral in welvarende stedelike kringe sy invloed laat geld en is onder meer in formele situasies gebruik. Die daaglikse taalgebruik is eweneens sterk deur Deens beïnvloed.

Die taal van die Noorse hoërklas het ten opsigte van sy uitspraak grotendeels op die spelling baseer en het foneties by die Noord-Skandinawiese dialekte aangesluit, terwyl alle ander kenmerke aan Deens ontleen was. Vanweë sy uitspraak het hierdie variant meer ooreenkomste met die Deense spelling getoon as die gewone Deense spreektaal wat deur 'n sterk verskil tussen sy behoudende Middeleeuse spelling en sy moderne uitspraak gekenmerk word.[3]

Die taalsituasie het ook ná die afskeiding van Noorweë in 1814 nie verander nie, alhoewel dit in 'n toenemende mate as onbevredigend ervaar is. Net soos ander dele van Europa het ook Skandinawië in hierdie periode onder die indruk van die Romantiese beweging gestaan wat onder meer die nou verbintenis tussen 'n volk en sy taal beklemtoon het. Die manier waarop Noorweë sy taalkundige selfstandigheid sou kon herstel is in die tydperk tussen 1830 en 1860 openbare debatte bespreek.

Taalkundige selfstandigheid: Ivar Aasen en Knud Knudsen

Die taalkundige outodidak Ivar Aasen (1813–1896) het in die 1840's meer as vier jaar lank in Suid-Noorweë rondgereis om navorsing oor die plaaslike dialekte te doen. Die vergelykende studie, wat Aasen vervolgens gepubliseer het, het die basis van die Noorse dialektologie geword. Aasen het gebruik gemaak van metodes wat deur internasionaal bekende taalkundiges soos Rasmus Rask en Jacob Grimm ontwikkel is en 'n moderne skryftaalvariant van Noors ontwikkel wat op sy bevindinge in Suid-Noorweë berus het. Sy grammatika (1864) en sy woordeboek (1873) het die basis van Nynorsk, een van die huidige twee amptelike Noorse standaardskryftale. geword.[3]

Die tweede metode wat ingespan is om 'n Noorse standaardskryftaal te ontwikkel was minder opspraakwekkend, maar nogtans omstrede en het die gebruik van die Deense skryftaal behels wat volgens die taalnorme van die stedelike hoërklas aan Noorse uitspraakgewoontes aangepas en met inheemse woorde verryk is. Hierdie metode is nou verbind met sy bekendste aanhanger in die 19de eeu, die onderwyser Knud Knudsen (1812–1895). Die skryftaalvariant, wat sodoende geskep is, is deur Knudsen en sy aanhangers *Dansk-Norsk* of Deens-Noors genoem en het die basis van die moderne Bokmål gevorm, die tweede amptelike skryftaalvariant van Noors.

Ivar Aasen (1813–1896)

Die Noorse taalstryd, wat nou ontwikkel het, was aanvanklik 'n wedstryd tussen die praktiese toepassings van die twee metodes en die taalvariante wat hieruit voortgespruit het. Die stryd het omstreeks 1880 gepaardgaande met die algemene politieke debat oor 'n parlementêre stelsel en die unie met Swede begin versterk. Die taalkundige vraagstuk is sodoende ook in 'n politieke lig beskou.

Nynorsk en Bokmål

Nynorsk het ná die invoering van 'n parlementêre stelsel veral in landelike gebiede gewild geraak, en die nuwe radikale parlement het in 1885 aan Nynorsk dieselfde status toegeken wat Deens reeds geniet het. Met die uitbreiding van die elementêre onderwys kon leerders vanaf 1892 Nynorsk as hulle onderwystaal kies. Tot by die jaar 1920 is Nynorsk in die meeste gebiede van Wes-Noorweë asook die valleie in die binneland, in groot dele van Trøndelag en ander streke as onderwystaal ingevoer. In Wes-Noorweë en die binnelandse valleie het Nynorsk vandag nog steeds die meeste aanhangers, terwyl dit in ander gebiede geleidelik deur Bokmål verdring word.[3]

Die groot stede en dorpe het net soos die digbevolkte suidooste van die land die voorkeur aan Bokmål gegee wat met twee spellinghervormings in die jare 1907 en 1917 beter by die Noorse spreektaal aangepas is. Bokmål is sedertdien sowel in Noorweë asook in Denemarke steeds as 'n selfstandige taal beskou. In 1919 het die eerste boek verskyn wat van Deens na Noors vertaal is.

Debatte oor versmelting: *Samnorsk*

Ondanks die snelle uitbreiding van Nynorsk het 'n meerderheid steeds die voorkeur aan Bokmål as skryftaal gegee. Die taalstryd het die destydse politieke lewe in Noorweë oorheers, en daar is gevolglik pogings onderneem om die twee taalgroepe met mekaar te versoen. Aangesien die taalkundige verskille tussen die twee skryftaalvariante nie onoorbrugbaar groot gelyk het nie, het die idee om die twee variante in 'n enkele gemeenskaplike Noorse taal (Noors: *Samnorsk*) te versmelt geleidelik gestalte gekry.

Die eerste voorstelle in hierdie verband is al in die 1880's gemaak, maar het eers ná die eeuwisseling in 1900 meer aandag gekry. Die grootste destydse party, die liberaal-radikale *Venstre*, het net soos die latere Werkersparty (Noors: *Det Norske Arbeiderparti*) sy steun aan hierdie voorneme verleen. In taalkundige opsig het die dialekte in die digbevolkte gebiede van die land baie grondliggende ooreenkomste met albei skryftaalvariante getoon sodat hulle as die basis vir 'n versmelting sou kon dien. Nadat enkele jare lank debatte oor die saak gevoer is, is in die jare 1917 en 1938 ambisieuse spellinghervormings ingestel wat op 'n versmelting van Nynorsk en Bokmål gemik was.

Nogtans het hierdie beleid ná die Tweede Wêreldoorlog 'n teenreaksie van Bokmål-aanhangers se kant af uitgelok. In die 1950 en vroeë 1960's het die stryd oor 'n gemeenskaplike skryftaal dus weer opgevlam, terwyl baie distrikte Nynorsk as 'n onderwystaal laat vaar het. Net in sy Wes-Noorse hartland het Nynorsk sy sterk posisie steeds gehandhaaf.

Terwyl die twee taalvariante ten opsigte van styl en idiome nader aan mekaar beweeg het, is die beleid van versmelting in die 1960's vir goed of tenminste voorlopig laat vaar, alhoewel in Bokmål in 1981 nog 'n spellinghervorming deurgevoer is. Sowel Bokmål asook Nynorsk behels vandag verskeie tradisionele en radikale variante waardeur hulle sowel ooreenkomste met mekaar asook met die mees algemene dialekvorme toon.[3]

Die huidige situasie

Vandag gebruik meer as 95 persent van die Noorse bevolking een van die Noorse taalvariante as hulle huistaal, waarby hulle dikwels 'n dialek as spreektaal praat en een van die twee skryftalvariante vir hul skryfwerk gebruik. Die Sámi in Lapland vorm die grootste nie-Noorse etniese minderheid.

Alhoewel daar geen sensus ten opsigte van die verspreiding van Bokmål en Nynorsk geneem is nie, leer 15 persent van leerders in Noorweë Nynorsk as hulle eerste skryftaal, terwyl die res Bokmål leer. Aangesien die meeste stedelike gebiede deur Bokmål oorheers word, skakel baie gebruikers van Nynorsk na Bokmål oor sodra hulle in hul latere lewe na 'n stedelike Bokmål-omgewing verhuis, en die persentasie aktiewe Nynorsk-gebruikers kan dus laer wees as 15 persent.[3]

Die aantal Nynorsk-gebruikers het in die 1940's nog sowat 30 persent beloop en eers later geleidelik begin afneem sodat daar moontlik 'n groter persentasie Nynorsk-gebruikers in die ouer ouderdomsgroepe is. Na 'n realistiese beraming beloop die persentasie Nynorsk-gebruikers tussen 10 en 12 persent of naastenby 'n half miljoen mense.

Die Noorse dialekte word gewoonlik in vyf hoofgroepe verdeel: Wes-Noors, Sentraal-Noors (wat die binnelandse valleie behels), Oos-Noors, Trønder- (of Trøndelag-)Noors, en Noord-Noors. Nynorsk is tradisioneel nou verwant aan die dialekte van Wes- en Sentraal-Noorweë, maar het danksy die spellinghervormings nader aan die ander drie groepe beweeg. Bokmål is 'n soort kompromis tussen die oorspronklike Deense spreektaal van die hoërklas en die suidoostelike dialekte.

Die Noorse dialekte geniet in Noorweë 'n hoër status as in ander Skandinawiese lande en word in die meeste taalkontekste vrylik gebruik.[3]

Verwysings

1. "Ethnologue: Languages of the World, Seventeenth edition, Norwegian" (http://www.ethnologue.com/language/nor) (in Engels). Ethnologue. Geargiveer (https://web.archive.org/web/20191214165326/https://www.ethnologue.com/language/nor) vanaf die oorspronklike op 14 Desember 2019. Besoek op 31 Maart 2016.
2. Vikør, Lars S.: *The Nordic languages. Their Status and Interrelations*. Oslo: Novus Press 2001. Nordic Language Council. ISBN 82-7099-336-0. 'n Uittreksel is aanlyn beskikbaar: *Språkrådet – Die Noorse taal* (http://www.sprakrad.no/English_and_other_languages/English/Norwegian/)
3. *Språkrådet – Die Noorse taal* (http://www.sprakrad.no/English_and_other_languages/English/Norwegian/)

Eksterne skakels

- Wikimedia Commons het meer media in die kategorie Noors.
- Wikiwoordeboek het 'n inskrywing vir Noors.

Indo-Europese tale: Kentum-tale: *Germaanse tale*
Noord-Germaanse tale:

Deens | Faroëes | Noors (Bokmål, Nynorsk) | Sweeds | Yslands

Wes-Germaanse tale:

Afrikaans | Duits | Engels | Fries (Noord-Fries, Oos-Fries/Saterfries, Wes-Fries) | Jiddisj | Limburgs | Luxemburgs | Nederduits | Nederlands (Oos-Vlaams, Wes-Vlaams) | Nedersaksies (Wes-Veluws) | Skots

Oos-Germaanse tale:

Boergondies (†) | Goties (†) | Vandaals (†)

Normdata	BNF: cb119797174 (https://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb119797174) (data) (https://data.bnf.fr/ark:/12148/cb119797174) · GND: 4120291-0 (https://d-nb.info/gnd/4120291-0) · LCCN: sh85092722 (https://id.loc.gov/authorities/subjects/sh85092722) · NDL: 00568691 (https://id.ndl.go.jp/auth/ndlna/00568691)